

УДК 94(477)(092)

Ігор Стамбол

Діяльність Івана Липи в Тарнівській філії Української партії Самостійників Соціалістів

У статті досліджено партійну діяльність І. Липи під час Тарнівського періоду роботи уряду УНР. Також проаналізовано його роль у складних процесах внутрішнього протистояння в Українській Партії Самостійників Соціалістів.

Ключові слова: державотворення, філія, партія, соціалізм.

The political activity of Ivan Lypa's during the Tarnov period of work of the Ukrainian People's Republic is researched in the article. His role in difficult processes of internal conflicts inside of the Ukrainian party of independence-socialist is also analyzed.

Keywords: State building, Branch, Party, Socialism.

Українське державотворення на початку ХХ ст. пройшло складний шлях і відкинуло українських політичних мрійників суворою більшовицькою дійсністю. Навіть після Ризької угоди між Польською державою та Радянською Росією, більшість членів уряду Директорії УНР не вважали свої позиції катастрофічними. Тому вони продовжували виконання урядових функцій та навіть політичну боротьбу між собою. В цих останніх спробах функціонування українського уряду брав участь також і Іван Львович Липа. Він пройшов чималий шлях разом з відступаючим урядом Директорії УНР і опинився разом із сином на території Польщі. Місто Тарнів, яке було одним із центрів, де розміщувалися інтерновані українські війська, було домівкою Іванові та Юрію Липам близько року. Назва цього польського населеного пункту – Тарнув (Tarnów), серед істориків-україністів вживається дещо українізовано, адже так його позначали в листах та офіційних документах діячі Директорії УНР. І. Липа, перебуваючи на посаді міністра в еміграційному уряді, був також активним учасником Української Партії Самостійників Соціалістів (УПСС). Саме ця віха його діяльності є предметом дослідження у даній статті.

Цей період частково був розглянутий у спогадах про І. Липу і працях В. Качкана, О. Янчука, А. Мисечка та інших, але без виділення його партійної діяльності в окремий аспект. Поряд із цим, праці, присвячені історії українських політичних партій, часто оминають Тарнівську філію УПСС, згадуючи лише про Віденський центр. Великою знахідкою для науковців сьогодні є архів І. Липи, що знаходиться в рукописному фонді бібліотеки ім. В. Стефаніка. Він складається з матеріалів, надісланих самим Іваном Львовичем з Тарнова до Львова, в НТШ, М. Гнатюку задля збереження. Це листування, партійні стенограми, листівки та накази пов'язані з УПСС та очільником її Тарнівської філії, зокрема.

Тарнівський період можна вважати визначною сторінкою в житті І. Липи, адже він залишаючись в уряді Директорії, виконував роль «старійшини». Цей «титул» він отримав не лише завдяки тому, що був найстаршим з урядовців за віком, а й завдяки чималому досвіду політичної діяльності в боротьбі за самостійність. Про це свідчить той факт, що Іван Львович головував на I засіданні Ради Республіки УНР в Тарнові 3 лютого 1921 р. Він відкрив це зібрання урочистою обітницею та вступними заувагами, що стосувалися традицій української державності та націєтворення [13, с. 371]. За умови, що він займав посаду Міністра зі справ здоров'я та опікування, яку не можна вважати основною в уряді, саме його авторитет був причиною такої поважної ролі в цій події.

Про важливість постаті І. Липи для національного руху на етапі еміграції свідчить лист до нього С. Шелухіна, датований 14 лютого 1921 р., який на той час був організатором і одним з керівників Віденської Національної Ради, що була опозиційно налаштована до С. Петлюри [14, с. 4]. Тож він звертається до Івана Львовича із закликом: «Благаю Вас

прибути до Відня...». С. Шелухін прагнув досягти успіхів у перемовинах із представниками Антанти, він вважав, що в такій справі можна досягти успіху лише за наявності авторитетних та перевірених осіб [5]. Тобто до цієї когорти він зараховував і тодішнього керівника Тарнівської філії УПСС. Проте немає відомостей щодо його участі в діяльності Віденської Національної Ради, тож можна стверджувати, що І. Липа не пішов на відкриту конфронтацію з С. Петлюрою.

Перебування І. Липи на території Польщі було складним з багатьох причин. Основною проблемою було те, що він довго не міг отримати право на лікарську практику на території цієї держави, тому працював при Червоному Хресті, про що писав до В. М. Гнатюка [3]. Та, незважаючи на скрутне фінансове становище, він не покидав партійної діяльності і не прагнув виїжджати до Західної Європи, що ставало традиційним для урядовців УНР.

Не маємо достовірних даних щодо моменту вступу І. Липи в дану партію, але він був самостійником за переконаннями, що довів ще в кінці ХІХ ст., долучившись до створення «Братерства Тарасівців». Відомо, що він опинився в рядах УПСС не одразу після її створення в 1917 р., а вже після отримання посади міністра віросповідань в уряді Директорії [10, с. 221]. Тому можна вважати початком його партійної діяльності січень 1919 р. Є цілком природним, і на це вказує дослідник В. Верига, що Іван Львович співпрацював з самостійниками і раніше [1, с. 10].

Про обставини, за яких він став головою Тарнівської філії УПСС можна довідатися в одному з його листів-заяв до Центрального Комітету партії. Так, виділення окремої групи ЦК відбулося у м. Рівне. Головою її було обрано Д. Симоніва, його заступником став М. Білінський, а в разі відсутності обох І. Липа мав очолити дану групу. Під час відступу уряду Д. Симонів зник, а М. Білінський на деякий час затримався у війську, тому головування перейшло до Івана Львовича. Причому він намагався передати ці повноваження М. Білінському по його прибутті, але останній не погоджувався. Найімовірніше він виконував функції замісника голови, адже накази та відозви до Тарнівської філії надходили із зазначенням імен обох даних діячів.

Таким чином І. Липа, як він сам вказував, був упродовж майже двох років головою філії ЦК УПСС, що перебувала при уряді УНР [2, арк. 1]. Точніше визначити хронологію його керівництва можна лише шляхом співставлення його спогадів із етапами відступу та еміграції уряду УНР. Важливою подією для УПСС була спроба державного перевороту в кінці квітня 1919 р. у Рівному. І. Липа тоді не був у Рівному, адже, за спогадами тодішнього голови уряду Б. Мартоса, «до Рівного не повертався», тобто до спроби перевороту причетний не був [11, с. 12]. Проте саме з квітня 1920 р., коли більшість провідних членів УПСС опинилося в еміграції, Іван Львович виводить початок свого головування в

новоствореному осередку партії. Тарнівською філією даний осередок стає одночасно із створенням Ради Республіки УНР 9 січня 1921 р. Щоправда І. Липа опинився в Тарнові дещо раніше, на початку грудня 1920 р. [4]. Тому можна стверджувати, що тарнівський період його партійної діяльності почався саме тоді.

Рівень його повноважень на даній посаді був регламентований головою УПСС О. Макаренком в листі до І. Липи 28 лютого 1921 р. Так, голова партії висловив дозвіл на автономний розвиток філії «за своєю власною відповідальністю» її очільника. О. Макаренко зазначає, що між тарнівським та віденським центрами немає суперечок щодо партійної лінії, тому І. Липа може діяти на власний розсуд. Проте голова філії був зобов'язаний повідомляти ЦК партії про політичні обставини в Тарнові, а також «про погляди філії ЦК в справі сучасного моменту» [6].

Як видно з матеріалів архіву НТШ, голова віденського комітету намагався не лише керувати філією, а й попереджувати можливість її відходу від спільних позицій. Так, О. Макаренко в одному з листів вимагає чіткої звітності про засідання членів партії у квітні 1921 р. [7]. Це свідчить як про контроль над філією ЦК, так і про «освідомленість» Відня щодо подій у Тарнові.

Своєрідно розвивалися події, пов'язані з розколом у партії. Й. Мацюк з В. Оскілком зверталися до Івана Львовича зі своїм баченням подій, тоді як О. Макаренко, зі свого боку, доводив голові тарнівської філії неправомірність їхніх дій. Ймовірно, в 1921 р. між двома таборами УПСС відбувалася «боротьба» за прихильність Тарнова. Причиною конфронтації О. Макаренко бачив у різноманітних психологічних та політичних вадах Й. Мацюка і В. Оскілка. Він переконував І. Липу в зрадливості і недисциплінованості цих діячів [9]. У свою чергу, згадані «розкольніки» партії були більш переконливими, адже їхні аргументи полягали в самочинстві з боку О. Макаренка. Зокрема, вони доводили, що було неправомірно вирішено питання українсько-польських та українсько-більшовицьких стосунків. Але найбільшою провиною О. Макаренка і його прибічників Й. Мацюка і В. Оскілка найімовірніше вважали публічну відмову першого від рівненського перевороту. Адже саме вони його намагалися здійснити, причому за сприяння того самого очільника УПСС [8]. Немає точних відомостей про позицію голови філії УПСС в Тарнові. Проте, найімовірніше, він зберігав нейтралітет, завдяки своїм переконанням та положенню. Адже за переконанням Іван Львович був проти всіляких розколів, про що неодноразово висловлювався. Та й не міг він дозволити собі активну підтримку колишніх антипетлюрівських заколотників, адже, як вже зазначалося, був разом з головним отаманом в Тарнові при Раді Республіки УНР.

Тарнівська філія УПСС мала свою окрему фракцію в складі Ради Республіки, тому могла впливати на рішення даної урядової організації. Окрім того, за головування І. Липи у філії відбувалося зарахування до партії нових членів [3]. Часто проводилися зібрання партійців, які, в кінцевому рахунку, не мали особливого значення. Адже не виносили реальних рішень, а зводили все до демагогії стосовно національних питань. Зважаючи на це, голова філії намагався реформувати партійний устрій та пропонував створити спеціальну комісію для з'ясування і затвердження партійного напрямку. Постанову по втіленню даного питання було затверджено. Проте постанова залишилася без втілення в життя, про що зазначав Іван Львович дещо згодом [2].

Межею терпіння І. Липи стало партійне зібрання 28–29 квітня 1921 р. На його думку, постанови, що були там прийняті, не мали ніякого підґрунтя, адже джерелом інформації для партійців були газетні статті. Окрім того, рішення згаданого зібрання не були надіслані до Відня, що було неприйнятним для тогочасного голови філії. Тому його заява на звільнення підписана тією самою датою, якою завершилося це партійне зібрання. У заяві він вказує серед причин такого рішення відсутність у нього «твердої волі», яку необхідно буде застосувати під час майбутньої радикальної реорганізації партії [2]. Очевидно, що заява була схвалена, адже в листі за травень 1921 р. Іван Львович підписувався вже як член комітету УПСС. Тобто він не розривав стосунків із партією і все-одно залишався серед керівництва філії. Окрім того, даний лист підтверджує небайдужість до справ філії її колишнього голови, навіть після його відставки. На початку 1922 р., І. Липа покинув Тарнів, переїхавши до Львова, і далі осів у містечку Винники [12, с. 128].

Іншою причиною свого рішення про відставку І. Липа назвав випадковість свого призначення на посаду голови, яке виявилось надто тривалим, на його думку. Проте дуже вірогідною причиною може бути також бажання деяких членів УПСС відокремитися від Віденського ЦК. Оскільки ця обставина ставала все більш можливою, то І. Липа не бажав бути причетним до подальшого розколу, адже він вбачав в розколі загрозу не лише для УПСС, а й для Ради Республіки, до якої входила партія.

Таким чином, І. Липа, будучи членом УПСС та головою її Тарнівської філії, всіляко продовжував традиційну для себе діяльність, пов'язану з боротьбою за національну справу. Маючи безпосередній доступ до управління другою за значенням партією в Раді Республіки УНР, він долучився до її останніх спроб повернути втрачені позиції. Незважаючи на схожість із його політичними поглядами позицій Й. Мацюка і В. Оскілка, він не перейшов на їхній бік, вбачаючи в тому шкідливість для партії та уряду УНР. Це свідчить про розуміння даним політичним діячем відповідальності свого положення та усвідомлення наслідків його можливих помилок для національної справи. Проте він не зумів утримати філію УПСС від подальших розколів, що і стало причиною відставки. Тому справедливо буде відзначити, що І. Липа, маючи чималий авторитет у середовищі молодих політиків і велику віру в національну справу, не знайшов потрібних важелів для об'єднання партійців у єдину самостійницьку опозицію.

1. *Верига В.* Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр. В 2-х томах / В. Верига. – Львів, 1998. – Т. 2. – 503 с. 2. Заява І. Липи до ЦК УПСС у Відні // Відділ рукописів б-ки ім. В. Стефаніка. – Ф. 4 (НТШ), од. збір. 492., спр. 4. 3. Заява про вступ до УПСС // Відділ рукописів б-ки ім. В. Стефаніка. – Ф. 4 (НТШ), од. збір. 492., спр. 20. 4. Лист І. Липи до В. Гнатюка від 2 грудня 1920 р. // Відділ рукописів б-ки ім. В. Стефаніка. – Ф. 34 (В. Гнатюка), од. зб. 337, папка 16. 5. Лист І. Липи до В. Гнатюка від 4 липня 1921 р. // Відділ рукописів б-ки ім. В. Стефаніка. – Ф. 34 (В. Гнатюка), од. зб. 337, папка 16. 6. Лист О. Макаренка до І. Липи 28 липня 1921 р. // Відділ рукописів б-ки ім. В. Стефаніка. – Ф. 4 (НТШ), од. збір. 492., спр. 5. 7. Лист О. Макаренка до І. Липи та редактора «Українського вісника» від 14 травня 1921 р. // Відділ рукописів б-ки ім. В. Стефаніка. – Ф. 4 (НТШ), од. збір. 492., спр. 6. 8. Лист Й. Мацюка до І. Липи від 4 січня 1921 р. // Відділ рукописів б-ки ім. В. Стефаніка. – Ф. 4 (НТШ), од. збір. 492., спр. 23. 9. Лист О. Макаренка до І. Липи та М. Білінського від 21 січня 1921 р. // Відділ рукописів б-ки ім. В. Стефаніка. – Ф. 4 (НТШ), од. збір. 492., спр. 7. 10. *Любовець О.* Українські партії революційної доби 1917–1920 рр.: нариси історії та програмні документи / О. Любовець. – К.: Парламентське

вид-во, 2012. – 612 с. **11.** *Мартос Б.* Оскілко й Болбочан (спогади) / Б. Мартос. – Мюнхен, 1958. – 61 с. **12.** *Огієнко І.* Світлій пам'яті Івана Липи / І. Огієнко // Кур'єр Кривбасу. – Серпень. – 1998. – С. 124–133. **13.** *Петлюра С.* Статті, листи, документи / С. Петлюра /

уп. В. Сергійчук. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – Т. 3. – 616 с. **14.** *Яцишина О.* Громадсько-політична та наукова діяльність С. П. Шелухіна / О. Яцишина. – Автореф. к. і. н. – Запоріжжя, 2004. – 18 с.

УДК 331.5(477)821.161.2

Наталія Ханенко-Фрізен

Трудова міграція та літературна творчість: До питання визначення феномена «заробітчанської» літератури*

Автор аналізує літературну творчість українських трудових мігрантів, підкреслюючи, що, не зважаючи на зростаючу кількість текстів, які претендують на статус художнього та літературного твору й активно переосмислюють український досвід заробітчанства, така література поки що не стала предметом активного дослідження антропологів, культурологів, соціологів чи літературознавців.

Ключові слова: трудові мігранти, літературна творчість, заробітчанська література, культурний простір, наратив.

The author analyses the literary creativity of the Ukrainian Labor migrants and underlines that in spite of the growing mass of the texts pretending for the status of literary works and actively rethinking the Ukrainian experience of migrants' work such literature still didn't become an object of active study of anthropologists, sociologists, cultural and literary researchers.

Keywords: Labor Migrants, Literary Creation, Labor Migrant's Literature, Cultural Space, Narrative.

Занурюючись якихось десять років тому у тематику української літературної творчості про заробітчанство, я вже тоді здогадувалась, що беруся за молодий саджанець, котрий із часом мав перетворитися на потужне дерево в саду української масової культури. На початку 2000-х років заробітчанський досвід вже доволі активно обговорювався в публічному дискурсі на шпальтах періодичних видань, але «повнометражних» публікацій, які можна було б назвати літературними творами, виходило дуже мало. Десять років по тому пошук творів на цю тему став значно простішим, оскільки тексти, чи безпосередньо присвячені заробітчанському досвіду чи дотичні до нього, почали активно публікуватися в Україні та інших країнах, а розвиток Інтернету сприяв поширенню інформації про такі публікації. Не зважаючи на зростаючу кількість текстів, які претендують на статус художнього та літературного твору та активно переосмислюють український досвід заробітчанства, така література поки що не стала предметом активного дослідження чи то антропологів, культурологів, соціологів, чи літературознавців. Станом на 2012-й рік, наскільки мені було відомо, систематичні дослідження на цю тему відсутні, вичерпної бібліографії не укладено, різноаспектного аналізу цього нового і зростаючого в обсязі літературного явища не проводиться.

Будучи зацікавленою у розробках того, що Ентоні Гідденс якось назвав «сучасною рефлексивністю» («modern reflexivity»)*, а саме – у саморепрезентації сучасного заробітчанського досвіду в українській масовій культурі, я зіштовхнулася з певними проблемами. Якщо методоло-

гічні засади для визначення самого процесу літературної творчості на заробітчанську тематику досі не розроблені, як тоді розпочати дослідження окремих аспектів цього культурного явища? За якими принципами можна аналізувати репрезентації заробітчанського досвіду в масовій літературі та культурі? Як вивчати окремі наративи без розуміння загальних масштабів та динаміки розвитку масиву текстів, які стосуються заробітчанства загалом? Замислившись над цими питаннями, я зрештою усвідомила, що необхідно почати з самого початку, а саме – із загального огляду художньої літератури на заробітчанську тематику.

Моя подорож у світ української художньої творчості, що висвітлює заробітчанський досвід, розпочалася з уважного та систематичного перечитування обласних газет на Тернопільщині, які вже з другої половини 1990-х років друкували історії, інтерв'ю, а також листи місцевих заробітчани, котрі виїхали – зазвичай нелегально – на роботу за кордон. У 2000-х роках, працюючи щовесни та влітку спочатку в Українському католицькому університеті у Львові та, пізніше, в Тернопільському національному педагогічному університеті – обидва університети є міжнародними партнерами Саскачеванського університету – я мала можливість спостерігати із середини за розростанням заробітчанського дискурсу в Україні та зародженням цього літературного процесу, особливо у Львівській та Тернопільській областях [4; 6]. Під час своїх досліджень в Україні, особливо в її західних частинах, я збирала свідчення та проводила інтерв'ю з жителями сіл та міст на тему сучасного заробітчанства. Кілька разів мені вдалося виїхати до Італії та Португалії, де я не припиняла свої пошуки зразків народної та літературної творчості на заробітчанську тематику. Наразі, з метою подальшого культурно-антропологічного аналізу цього сучасного феномена модерної рефлексивності, я продовжую стежити за цим явищем, відслідковуючи нові книги в книгарнях та бібліотеках України і в українських культурних товариствах за кордоном та працюючи на розширенні бібліографічного показника літератури дотичної темі заробітчанства.

Отже, у цій статті увазі читача пропонуються мої загальні спостереження над розвитком та статистичними вимірами феномена народної та літературної творчості на заробітчанську тематику протягом останнього десятиліття. Оскільки мої

* Сучасна соціальна рефлексивність – поняття, введене британським соціологом і філософом Ентоні Гідденсом. У його розумінні сучасна рефлексивність залежить від високого рівня екстерналізації спеціалізованих знань і пізнішого їх поширення на сферу повсякденного життя. Останнім часом спеціалізовані знання з будь-якої ділянки науки, економіки, бізнесу тощо можуть стати загальнодоступними широкому загалу людей. Коли спеціалізовані знання стають поширеними, вони набувають статусу базових знань – на них покладаються, їх цитують, на них орієнтуються при прийнятті рішень. Зростаюча екстерналізація спеціалізованих знань якісно змінює людське суспільство. Представлені у формі книг або поширені іншим способом такі знання, скажімо, з ділянки соціальних наук, не тільки описують існуючі соціальні закони та норми, за яким це суспільство живе, але також повсякденно *формують* і *змінюють* ці норми завдяки своєму впливу на людські дії та рішення [15, р. 14].